

Małgorzata Puchowska
Akademia Pomorska w Słupsku

Źródła do dziejów teatru szkolnego w konwicie chyrowskim

The Origins of the History of School Theatre in
the Jesuit College in Chyrów

ABSTRAKT

Jedną z najświetniejszych kart w dziejach Zakładu Naukowo-Wychowawczego Ojców Jezuitów w Chyrowie (1886–1939) stanowił teatr. W archiwach zachowało się wiele źródeł, które przynoszą informacje o funkcjach, celach, warunkach działania szkolnej sceny i jej opiekunach. Są to liczne rozproszone rękopisy, a także wydawane przez konwikt druki, urzędowe *Sprawozdania* dyrekcji szkoły, przepisy dla profesorów i nauczycieli zakonnych, bogato ilustrowane chyrowskie wydawnictwa jubileuszowe na 25- i 50-lecie placówki, a także komplet egzemplarzy szkolnej gazetki.

Drugą grupę źródeł, najcenniejszą dla badacza sceny, stanowią dokumenty pracy teatru: 35 unikalnych egzemplarzy sztuk pochodzących z zaginionej Biblioteki Teatru w Chyrowie, często opatrzonych notatkami reżyserskimi, 432 programy teatru konwiktowego oraz pojedyncze źródła ikonograficzne.

Artykuł zawiera rozważania nad przydatnością wymienionych dokumentów, zwłaszcza do badań historycznoteatralnych. Autorka dokonuje analizy zawartości źródeł i ze względu na dostrzeżone niedomówienia, nieścisłości, a nawet pomyłki podkreśla konieczność ich starannej weryfikacji, krytyki. Zaznacza, że dopiero po wzajemnym

SŁOWA KLUCZOWE

konwikt chyrowski, teatr szkolny, teatr jezuicki, źródła do badań teatralnych, programy teatralne

KEY WORDS

Chyrów college, school theatre, Jesuit theatre, sources for theatre studies, theatre programmes

SPI Vol. 19, 2016/3
ISSN 2450-5358
e-ISSN 2450-5366
DOI: 10.12775/SPI.2016.3.012

Raporty z badań

Case reports

potwierdzeniu i uzupełnieniu materiałów archiwalnych można przystąpić do rekonstrukcji kalendarium repertuarowego teatru chyrowskiego, ustalając daty dzienne, okazje wystawień, tytuły spektakli, ich formę sceniczną, a ponadto listę wykonawców i skład widowni. Na podstawie zachowanych źródeł możemy dziś mówić o 513 widowiskach scenicznych, podczas których publiczność konwiktowa obejrzała 758 inscenizacji utworów dramatycznych.

Autorka wskazuje na szereg aspektów związanych z możliwością interpretacji dokumentów chyrowskich. Teatr konwiktów wpisuje się bowiem w długą tradycję scen jezuickich, a studia komparatystyczne pozwalają spojrzeć na niego również z perspektywy rozwijających się pozostałych scen szkolnych i amatorskich. Zważywszy, że Zakład kształcił przyszłych liderów życia społecznego, których utrwalone gusty artystyczne wpływały na rozwój życia teatralnego, scenę konwiktową postrzegać należy jako ważny element dziedzictwa kulturowego.

ABSTRACT

One of the finest episodes in the history of the Scientific and Educational Department of the Jesuit Fathers in Chyrów (1886–1939) was its theatre. Archives contain numerous sources which provide information on its functions, aims, conditions in which it functioned, and its counselors. These are numerous dispersed manuscripts and printed materials issued by the school, official *Reports* of the school administration, regulations for academic staff, richly illustrated publications issued for the 25th and 50th anniversary of the institution, as well as copies of the school gazette.

The second group of sources, most valuable to theatre historians, are documents concerning the work of the theatre – 35 unique copies of plays from the lost Chyrów Theatre Library, often containing annotations, 432 programmes, as well as individual iconographic sources.

The article discusses the usefulness of these documents, particularly for historical research. The author analyses their contents and emphasises the necessity of their careful scrutiny, due to frequent omissions, inaccuracies, and mistakes. The author states that only after confirmation and completion of the archival materials will it be possible to reconstruct the theatre's repertoire calendar, determining the dates and occasions of performances, play titles, scenic forms, lists of performers and audience composition.

Wstęp

Zakład Naukowo-Wychowawczy Ojców Jezuitów w Chyrowie postrzegany bywa jako spadkobierca bogatej tradycji szkół Towarzystwa na ziemiach polskich. Placówka funkcjonowała w latach 1886–1939 i nawiązywała do doświadczeń Collegium Nobilium,. Jedną z najświetniejszych kart w dziejach Zakładu zwanego „polskim Eton” stanowił teatr¹. Był tylko jednym z ogniw w całokształcie działalności konwiktów, ale dla badacza sceny niezwykle ważnym. Jeśli zważymy bowiem, że zgodnie z jezuicką tradycją edukacji elit, absolwenci Chyrowa mieli zostać liderami krajowego życia społecznego, politycznego i gospodarczego, przyznać trzeba, że ich przekonania, gusty i oczekiwania artystyczne wpływały bez wątpienia również na rozwój życia teatralnego na ziemiach polskich okresu zaborów i dwudziestolecia międzywojennego, a także po 1945 roku².

Podstawowe informacje dotyczące teatru konwiktowego w Chyrowie zawarte zostały w *Encyklopedii wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy (1564–1995)*³, nieliczne i rozproszone uwagi na ten temat przyniosły opracowane biografie wychowanków placówki⁴, aktywność inscenizacyjną jezuickich uczniów dostrzegł Henryk Tymon Jakubowski w swej monografii poświęconej amatorskiemu ruchowi teatralnemu⁵, chyrowską scenę szkolną docenił również *Polski słownik teatrów niezawodowych*, poświęcając jej dziewięć szpalt, na których zawarto nazwiska występujących uczniów-aktorów oraz daty

¹ A. Nowaczyński, *Dzień w Chyrowie*, „Mały Dziennik”, 18 X 1936.

² J. Niemiec, *Zakład Naukowo-Wychowawczy Ojców Jezuitów w Chyrowie 1886–1939*, Rzeszów–Kraków 1998, s. 13. O losach wychowanków, potwierdzających zamiłowanie twórców szkoły chyrowskiej, i o ich udziale w życiu kulturalnym kraju zob. też: *Chyrowiacy. Słownik biograficzny wychowanków Zakładu Naukowo-Wychowawczego OO. Jezuitów w Chyrowie, 1886–1939*, oprac. L. Grzebień, J. Kochanowicz, J. Niemiec, Kraków 2000.

³ *Chyrow*, w: *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy (1564–1995)*, oprac. L. Grzebień z zespołem, Kraków 1996, s. 96–98.

⁴ *Chyrowiacy. Słownik biograficzny wychowanków Zakładu Naukowo-Wychowawczego OO. Jezuitów w Chyrowie, 1886–1939*, dz. cyt.

⁵ H.J. Jakubowski, *Amatorski ruch teatralny. Zarys historii do roku 1939*, Warszawa 1975, s. 99.

i tytuły spektakli⁶, a jednak wymienione publikacje wciąż nie ukazują złożonej i bogatej działalności konwiktowego teatru.

Tytułem wstępu warto też zaznaczyć, że historycznoteatralny horyzont badań jest bardzo rozległy, obejmuje bowiem całkowicie odmienne zjawiska materialne i niematerialne: architekturę, scenografię, technikę, ekonomię, socjologię, politykę i artyzm, wchodzące między sobą w rozmaite związki. Niniejsze rozważania świadomie pomijają wiele z tych sfer⁷.

1. Teatr w źródłach chyrowskich

Na badaczy w Archiwum Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego (APPP) czy w Bibliotece Naukowej Księży Jezuitów w Krakowie czeka wiele doskonale zachowanych źródeł przynoszących informacje o funkcjach, celach, warunkach pracy tej sceny czy jej opiekunach⁸. Są to liczne rozproszone rękopisy, w tym korespondencja rektorów, nekrologi profesorów i wychowawców, diariusze, historie, akta i rachunki, a także wydawane przez konwikt druki: programy Zakładu oraz przepisy dla uczniów, urzędowe sprawozdania dyrekcji szkoły, przepisy dla profesorów i nauczycieli zakonnych – *Ratio instituendae iuventutis in Convictu Chyroviensi SJ* oraz bogato ilustrowane chyrowskie wydawnictwa jubileuszowe na 25- i 50-lecie placówki, a także komplet egzemplarzy szkolnej gazetki⁹.

⁶ Chyrów, w: *Słownik polskich teatrów niezawodowych*, red. E. Orzechowski, Seria I, t. 1: *Galicja do roku 1918*, cz. 1: *Albigowa–Lwów*, Wrocław 1992.

⁷ Por. wypowiedź profesora Jerzego Gota, *Jak badać teatr?*, red. M. Dębowski, Kraków 2003, s. 14.

⁸ Spis archiwów oraz wykaz przechowywanych w nich źródeł chyrowskich, także dotyczących teatru, zawarł w swej doskonale udokumentowanej rozprawie Jan Niemiec, *Zakład Naukowo-Wychowawczy Ojców Jezuitów w Chyrowie 1886–1939*, dz. cyt.

⁹ *Program Zakładu wychowawczo-naukowego pod wezwaniem św. Józefa w Bąkowicach pod Chyrowem*, Przemyśl 1898; *Program Zakładu naukowo-wychowawczego pod wezwaniem św. Józefa w Bąkowicach pod Chyrowem*, Przemyśl 1907, 1910; *Program Zakładu naukowo-wychowawczego OO. Jezuitów pod wezwaniem św. Józefa w Bąkowicach pod Chyrowem*, Chyrów 1934, 1938; *Program Zakładu naukowo-wychowawczego pod wezwaniem św. Józefa w Bąkowicach pod Chyrowem*, [Bąkowice] 1914; *Przepisy uczniów VIII klasy Zakładu Wychowawczo-Naukowego Św. Józefa w Bąkowicach pod Chyrowem*, Chyrów 1896; *Ustawy i przepisy Zakładu Wychowawczo-Naukowego Tow. Jez. w Chyrowie pod wezwaniem*

Jakkolwiek na ogół mają one dość luźny związek z teatrem, nie sposób pominąć ich w badaniach.

W źródłach tych odnaleźć można informacje potwierdzające trwałą troskę władz placówki o kondycję swojej sceny. Dowodzą tego między innymi zapisy regulaminowe, które nadzór nad szkolnym teatrem powierzały dyrektorowi placówki¹⁰.

Bezpośrednią opiekę nad teatrem w ciągu 53 lat funkcjonowania konwiktury chyrowskiej sprawowało wiele osób. Poszukiwania źródłowe przynoszą nie tylko ich nazwiska, ale także pozwalają wnioskować o przygotowaniu merytorycznym i metodycznym, czy zainteresowaniach artystycznych i naukowych¹¹. Niestety trudno ustalić jednoznaczną zasadę, na podstawie której wybierano kolejnych opiekunów. Pewną przesłanką do rozważań na ten temat jest fakt, że w Chyrowie nigdy nie powierzono obowiązku kierowania

---

św. Józefa, Chyrów 1896, 1905, 1911, 1934, 1937; *I Sprawozdanie Gimnazjum OO. Jezuitów w Bąkowicach pod Chyrowem za rok szkolny 1894*, Przemyśl 1894–XLV *Sprawozdanie Dyrekcji Zakładu Naukowo-Wychowawczego OO. Jezuitów w Bąkowicach pod Chyrowem za rok szkolny 1938/39*, Bąkowice 1939; *Ratio instituendae iuventutis in Convictu Chyrovienſi S.J., Żółkiewia* 1903; T. Bzowski, *Konwikt chyrowski*, Chyrów 1935; *Księga pamiątkowa pięćdziesięciolecia Konwiktury i Gimnazjum OO. Jezuitów w Chyrowie 1886–1936*, Kraków 1936; *Pamiętka dwudziestopięcioletnia chyrowskiego konwiktury 1886–1911*, Chyrów 1911; *Pamiętnik Chyrowski*, Kraków 1903; „*Kwartalnik Chyrowski*”, z. 74–113 (1912–1922); „*Przegląd Chyrowski*”, z. 114–196 (1923–1939); „*Z Chyrowa*”, z. 1–73 (1893–1911).

¹⁰ *Ratio instituendae iuventutis in Convictu Chyrovienſi S.J.*, dz. cyt., s. 17–18.

¹¹ Ustalenie nazwisk opiekunów szkolnego teatru w Chyrowie umożliwiła: *XXVII–XLV Sprawozdanie 1920/21–1938/39*, dz. cyt.; W. Chmura, *O chyrowskim teatrze szkolnym i muzyce*, w: *Księga pamiątkowa pięćdziesięciolecia Konwiktury i Gimnazjum OO. Jezuitów w Chyrowie 1886–1936*, dz. cyt., s. 117 oraz analiza kolejnych numerów szkolnej gazetki. Zdobyte szczegółowych informacji o kierownikach tej sceny wymaga wieloźródłowych poszukiwań. Bardzo pomocne okazują się doskonale opracowane hasła osobowe w: T. Bzowski, *Ojcowie i bracia Towarzystwa Jezusowego zmarli w polskich prowincjach od roku 1820*, Kraków 1932; T. Bzowski, K. Drzymała, *Wspomnienia naszych zmarłych 1820–1982*, t. 1–4, Kraków 1982, a także w *Słowniku polskich teologów katolickich (1918–1981)*, red. H.E. Wyczawski, L. Grzebień, Warszawa 1981–1995; *Słowniku biograficznym katolicyzmu społecznego w Polsce*, red. R. 5, Warszawa 1991–1994; *Polskim Słowniku Biograficznym czy Encyklopedii Katolickiej*. Poszukiwania warto też prowadzić, studiując ukazujące się w Krakowie w latach 1904–1922 „*Nasze Wiadomości*”, a także poddając analizie zachowane w rękopisach lub wydane drukiem dzieła dramatyczne autorstwa prefektów szkolnego teatru.

sceną szkolną nauczycielom świeckim, choć sporadycznie wykorzystywano ich umiejętności w przygotowaniach do spektaklu¹².

Znakomita większość kierowników teatru chyrowskiego piastowała tę funkcję przez rok, nie zaniedbując jednak swych głównych obowiązków – pracy dydaktycznej, wychowawczej i duszpasterskiej. Interesujące, że spośród prefektów teatru niewielu miało uprawnienia profesora kwalifikowanego, zaś ich przygotowanie do pracy scenicznej z konwiktorami wynikało głównie z praktykowania aktorstwa w seminarium zakonnym. Studia nad sztuką dramatyczną, już w czasie sprawowania funkcji opiekuna konwiktowej sceny, podjęli jedynie Aleksander Piątkiewicz i Piotr Turbak¹³. Warto dodać, że w latach trzydziestych Ministerstwo WRiOP, kuratoria i nauczycielskie związki zawodowe organizowały kilkudniowe konferencje i kilkunastodniowe kursy teatralne dla opiekunów szkolnych teatrów¹⁴. Być może szersze poszukiwania źródłowe pozwolą potwierdzić udział w nich animatorów konwiktowej sceny.

Znaczenie, jakie władze zakonne upatrywały w kultywowaniu sceny uczniowskiej, odnaleźć też można w dokumentacji związanej z budową i modernizacjami głównego gmachu chyrowskiej szkoły, którego cały parter wykorzystany został jako wielka sala popisowa, poza kaplicą, największa w całym kompleksie. Odbływały się w niej publiczne klasyfikacje uczniowskie, akademie, wieczorki deklamacyjno-muzyczne, przedstawienia teatralne, a do 1936 roku również lekcje gimnastyki¹⁵.

Salę chyrowskiego teatru wielokrotnie przebudowywano i upiększono. Z jej powierzchni wydzielono pomieszczenia na garderobę

¹² *XLIII Sprawozdanie 1936/37*, dz. cyt., s. 8–23.

¹³ „Przegląd Chyrowski”, z. 149 (1930), z. 162 (1932); J. Warnecki, *Najdłuższy mój monolog*, Warszawa 1971, s. 25; L. Grzebień, *Turbak Piotr*, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, red. L. Grzebień, t. 7, Warszawa 1983, s. 331–333; *Turbak Piotr*, w: *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy (1564–1995)*, dz. cyt., s. 703.

¹⁴ *Korespondencyjny kurs teatralny*, w: *Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Lwowskiego*, Lwów 1930, s. 635; K. Górska, *Sprawozdanie z kursu teatru szkolnego w Krakowie*, „Teatr w Szkole” 1934, nr 2, s. 45–47. Zob. też: I. Michalska, G. Michalski, *Wychowanie przez teatr szkolny w II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1994, s. 116–117.

¹⁵ „Przegląd Chyrowski”, z. 182 (1936); *Pamiętnik Chyrowski*, Kraków 1903, s. 41.

(51,4 m²) i szatnię teatralną (47,3 m²). W roku 1936 scena zajmowała 114,8 m², a widownia mogła pomieścić 700 osób¹⁶. Pomieszczenia teatralne, jako jedne z pierwszych, zyskały w 1903 roku stałe oświetlenie elektryczne¹⁷. W latach trzydziestych jedynie sala popisowa i mieszczące się nad nią sypialnie posiadały centralne ogrzewanie¹⁸.

Wielkość i wyposażenie chyrowskiej sali teatralnej dowodzą troski, jaką otaczano ten obiekt, świadczą o zrozumieniu dla obecności teatru w kształceniu konwiktów, jednak rozsiane w licznych źródłach dane na ten temat właściwą perspektywę zyskują dopiero po ich zestawieniu z informacjami o obiektach oddanych do dyspozycji innych szkolnych scen. Z takich porównań Chyrów zawsze wychodzi zwycięsko¹⁹.

Imponująco przedstawiała się zwłaszcza zasobność konwiktowej garderoby. W 1932 roku teatr uczniowski posiadał: „różnego rodzaju tunik 160 sztuk, kostiumów historycznych różnej mody 170 sztuk, kostiumów polskich 80 sztuk, różnych mundurów wojskowych 45, płaszczy i tóg 70 sztuk, innych kostiumów i dodatków do kostiumów, jak nakrycia głowy, pasy itp. ponad 400 sztuk. Różnego rodzaju pancerzy, hełmów, mieczy, szabel itp. ponad 250 sztuk”²⁰. Dane o liczbie zgromadzonych kostiumów scenicznych zmieniały się, co skrupulatnie odnotowywano w kolejnych *Sprawozdaniach*, jednak dla badacza teatru szkolnego równie istotne są informacje o sposobach pozyskiwania strojów. Zawarte w dokumentach, głównie szkolnych gazetkach, i na ogół dość skromne zapiski na ten temat dowodzą dokonującej się na przestrzeni lat ewolucji organizacyjnej. Wynika z nich, że scena zakładowa, usiłując pierwotnie naśladować teatr profesjonalny, angażowała w przygotowanie kostiumów, rekwizytów i dekoracji służbę konwiktową i braci zakonnych – malarzy, stolarzy

¹⁶ „Przegląd Chyrowski”, z. 182 (1936).

¹⁷ Światło elektryczne po raz pierwszy rozbłysło na sali popisowej podczas uroczystości z okazji imienin rektora. „Z Chyrowa”, z. 39 (1903). Zob. też: J. Sas, *Konwikt chyrowski w latach 1886–1911*, w: *XVIII Sprawozdanie 1911*, dz. cyt., s. 26; *XXIX Sprawozdanie 1922/23*, dz. cyt., s. 9-10.

¹⁸ „Przegląd Chyrowski”, z. 145 (1929).

¹⁹ Zob: *Das Kalksburger Schultheater*, w: *100 Jahre Kollegium Kalksburg. Festschrift 1956*, Wien 1956, s. 41; R. Sędzin, *Teatr szkolny*, w: *Gimnazjum Ojców Jezuitów w Wilnie w latach 1922–1940 (monografia)*, red. R. Cybulski, Bydgoszcz 2000, s. 162.

²⁰ *XXXVIII Sprawozdanie 1931/32*, dz. cyt., s. 31-32.

czy krawców. Tak było np. w roku 1893, w trakcie realizacji scenicznej *Krzysztofa Kolumba*²¹. Stopniowo jednak odpowiedzialność za aparat sceniczny przejmowali sami uczniowie pod kierunkiem opiekunów²², co świadczyć może o odchodzeniu od modelu „teatru w szkole” na rzecz „teatru szkolnego”²³.

Rozmiary i konstrukcja zakładowej sceny, wyposażenie garderoby i rekwizytorni, obecność takich urządzeń, jak opornica elektryczna, reflektory, kabina do urządzeń świetlnych, stwarzały możliwości ale też ograniczenia inscenizacyjne, np. dotyczące scen zbiorowych. W tym wypadku źródła są bardzo oszczędne. Do rzadkości należą informacje takie, jak zawarte w uczniowskiej relacji z przedstawienia *Kres wędrówki* według Roberta Cedrika Scheriffa, w której czytamy o efekcie scenicznym wspólnej pracy pirotechników, elektrotechników i scenicznych maszynistów. W spektaklu, oprócz imitacji wybuchów szrapneli, publiczność podziwiała migocące na niebie gwiazdy i płynące chmury²⁴. Na tej podstawie możemy wnioskować o używaniu maszyneryi teatralnej. Zazwyczaj jednak konwiktory-kronikarze koncentrują się na wymowie przedstawienia i tak zwanym „wrażeniu ogólnym”. W ten sposób pozostawiają domysłom badacza wiele ważnych szczegółów inscenizacyjnych. Źródła nie dają na przykład jednoznacznej odpowiedzi co do obecności zapadni. Wzmianka na ten temat pojawia się tylko w jednym z uczniowskich wspomnień²⁵, potwierdzenia poszukiwać wszakże możemy przyglądając się innym scenom szkolnym prowadzonym przez jezuitów. Wiemy, że zapadnię posiadał teatr gimnazjum jezuickiego w Wilnie, a scena teatru

²¹ *Pamiętnik chyrowski*, dz. cyt., s. 72–73; „Z Chyrowa”, z.1 (1893).

²² Informacje na ten temat odnaleźć można w uczniowskich kronikach, np. w „Kwartalniku Chyrowskim”, z. 76 (1912) czy „Przeglądzie Chyrowskim”, z. 117 (1923), 121 (1924), 125 (1925), 142 (1928).

²³ Mowa o koncepcji upowszechnionej głównie dzięki Lucjuszowi Komarnickiemu. Zob.: L. Komarnicki, *Teatr szkolny. Ogólne założenia. Z praktyki teatru szkolnego*, Warszawa 1926; tegoż, *Czarodziejstwo teatru*, Warszawa 1926. W *XXXVIII Sprawozdaniu 1931/32*, czytamy: „Obowiązkiem uczniów jest nie tylko samo odegranie jakiejś sztuki, ale zarazem w pewnej mierze przygotowanie rzeczy potrzebnych do przedstawienia. Stąd przy teatrze konwiktowym jest pracownia teatralna, gdzie uczniowie dobrej woli w wolnych chwilach zajmują się przygotowaniem sceny, garderoby i innych rekwizytów, potrzebnych do przedstawienia”.

²⁴ „Przegląd Chyrowski”, z. 161 (1932).

²⁵ Zob. J. Garliński, *Świat mojej pamięci*, Warszawa 1992, s. 64.

w Kalksburgu, zaprojektowana przez mistrza scenicznego teatru ludowego, posiadała dwa trapy z napędem maszynowym²⁶.

2. Dokumenty pracy teatru chyrowskiego

Niekwestionowaną perłą chyrowskich archiwaliów teatralnych, bezcennym źródłem dla badań historycznoliterackich i historycznoteatralnych są programy i afisze przedstawień. Władze konwiktu gromadziły ten rodzaj dokumentów przez cały okres funkcjonowania placówki, co nie tylko potwierdza wagę działalności scenicznej w życiu Zakładu, ale także wysoką świadomość i kulturę teatralną Towarzystwa, wpisując się jednocześnie w długą tradycję zakonu. W roku 1936 kolekcja programów liczyła 682 pozycje. Według relacji Władysława Chmury, jednego z opiekunów szkolnej sceny, istniały dwa niezależne zbiory tych dokumentów. Jeden znajdował się w konwiktowej czytelni, drugi w garderobie teatralnej²⁷. Choć dziś w archiwach brakuje co najmniej 250 programów²⁸, to i tak analiza zachowanych dokumentów pozwala na stosunkowo dokładne ustalenie kalendarium repertuarowego chyrowskiego teatru, a także nazwisk wykonawców, okazji wystawień czy form scenicznych. Dzięki nim możemy też wnioskować o odbiorcach przedstawień.

Programy chyrowskie z lat 1887–1939 całkowicie mieszczą się w definicji sformułowanej w stosunku do jezuickich programów teatralnych z wieku XVII przez Jana Okonia, według której każdy program jest „dokumentem (pisanym lub drukowanym), rejestrującym jednostkowe widowisko teatralne, zawierającym dane co do miejsca, czasu i okoliczności wystawienia, jego wykonawców, przedmiotu i środków, przekazywanym odbiorcom w celu nawiązania z nimi kontaktu przelotnego (w ramach występu) ewentualnie bardziej trwałego (po zakończeniu występu), dla przekazania im pewnych treści rzeczowych albo też ideowych i dla ewentualnego wywołania

²⁶ R. Sędzin, *Teatr szkolny*, dz. cyt., s. 166–167; *Das Kalksburger Schultheater*, dz. cyt., s. 41.

²⁷ W. Chmura, *O chyrowskim teatrze szkolnym i muzyce*, dz. cyt., s. 113.

²⁸ Programy teatru chyrowskiego pomieszczone są w Archiwum Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie pod sygnaturami: 909 b, k.289; 1172-III, nr 1–195; 2026, nr 167–175; 2113, nr 161–365; 2624, nr 3–141; 2274, nr 109–131.

odpowiedniej postawy życiowej²⁹. Zaledwie kilka spośród zachowanych programów sporządzono odręcznie. W znakomitej większości dokumenty te są drukami. Różnią się między sobą formatem, grubością i kolorem użytego papieru, a także stylistyką zdobień. Wykonano je na bibułce lub papierze maszynowym, w kilku przypadkach na papierze kredowym czy cienkiej tekturce. Te ostatnie są z reguły składane. Wszystkie posiadają jednolite, ale różne kolorystycznie tło. Wiele z nich to prawdziwe okazy sztuki drukarskiego, na ogół jednak zdobnictwo programów chyrowskich jest dość oszczędne.

Analiza programów chyrowskich wskazuje na podstawową cechę miejscowego teatru – jego okazjonalność. Daty i ujawnione w programach przyczyny scenicznych wystąpień konwiktorów układają się w barwną mozaikę względnie stałych, powtarzalnych uroczystości, takich jak: imieniny rektora i prefektów, świętego Józefa, Zielone Świątki, Wszystkich Świętych, świętego Stanisława Kostki, Mikołajki, święto Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny, publiczne klasyfikacje czy ferie szkolne. Prócz świąt wynikających z kalendarza kościelnego i szkolnego, okazję teatralną rodziły rocznice i jubileusze, odwiedziny znamienitych gości, wizytacje urzędników państwowych i władz zakonnych³⁰.

Ranga okazji teatralnej i znamienitość widzów decydowały o doborze utworu scenicznego, o świetności oprawy, wreszcie – o formie upamiętniającego ją druku. Najokazalej prezentuje się grupa programów zapraszających na spektakl teatralny, będący centralnym punktem uroczystości związanych z imieninami rektora konwiktu, święta względnie stałego i niezwiązanego z imionami kolejnych rektorów,

²⁹ J. Okoń, *Dramat i teatr szkolny. Sceny jezuickie XVII wieku*, Wrocław 1970, s. 70. O wadze programów teatralnych, jako źródła badań zob. też W. Korotaj, *Wstęp*, w: *Dramat staropolski od początków do powstania Sceny Narodowej. Bibliografia*, t. 2: *Programy drukiem wydane do r. 1765*, cz. 1: *Programy teatru jezuickiego*, oprac. zespół pod kierunkiem W. Korotaja, Wrocław 1965, s. VII–XXXIII. O podstawie rozróżnienia druków teatralnych, ich tradycyjnej budowie, a także o rodzajach informacji zawartych w afiszach zob. Z. Raszewski, *Warszawski afisz dzienny. Teatr Narodowy i jego kontynuacje (1765–1915)*, „Pamiętnik Teatralny” 1987, z. 4, s. 492–542.

³⁰ Por.: J. Okoń, *Dramat i teatr*, dz. cyt.; I. Kadulka, *Ze studiów nad dramatem jezuickim wczesnego Oświecenia (1746–1765)*, Wrocław 1974; teje, *Komedia w polskim teatrze jezuickim XVIII wieku*, Wrocław 1993; A. Kruczyński, *W teatrach jezuickich*, w: J. Lewański, *Dramat i teatr średniowiecza i renesansu w Polsce*, Warszawa 1981.

obchodzonego tuż przed końcem karnawału. Broszurowe druki z tej okazji wyróżniają się jakością użytego papieru i starannością wykonania. Po latach zachwycają swą urodą. Prawdopodobnie zadziwiały również adresatów, utwierdzając ich w przekonaniu o prestiżu szkoły, która tyle troski włożyła w przygotowanie dokumentu.

Dla badacza dziejów teatru szkolnego szczególnie interesująca wydaje się być grupa afiszy upamiętniających spektakle, których nie motywowała żadna świąteczna okazja. Sporządzone na cieniutkiej kolorowej bibułce, odbiegają starannością formy od pełnych elegancji druków przygotowywanych na wielkie konwiktowe uroczystości. Zapraszają na małe sceniczne formy, najczęściej farsy, czasem dowcipne monologi i scenki. Na drukach zwraca uwagę skromna liczebnie obsada przedstawień. Te drobiazgi teatralne ożywiały zakładową scenę w okresie bożonarodzeniowych i wielkanocnych ferii, kiedy to wielu konwiktów rozjeżdżało się do rodzinnych domów. Podstawy dramatyczne spektakli nie należały wprawdzie do wybitnych, ale, co istotne, myśl o organizacji przedstawień rodziła się samorzutnie³¹. Teatr konwiktów pełnił więc swą funkcję reprezentacyjną i edukacyjną, ale źródła wskazują również na coraz większe znaczenie jego roli terapeutycznej i inspirującej. Informacje o takich przedstawieniach, przeistaczających się z inicjatywy samej młodzieży w samoistne święto i okazję do zabawy, pedagogicznemu gronu Chyrowa przysparzają wiele powodów do dumy.

Niewiele teatrów amatorskich może się pochwalić taką liczbą premier rocznie co scena konwiktowa w Chyrowie. Uczniowie dawali rocznie około 12 przedstawień, przy czym niezwykle rzadko zdarzało się, by w trakcie jednego sezonu teatralnego powracano do sztuki już granej³². W repertuarze konwiktowego teatru znajdowały się zarówno jednoaktowe farsy, jak i pięcioaktowe tragedie. Inscenizowano dramaty i dzieła prozatorskie. Wystawiano opery, operetki, oratoria i muzyczne ballady. Odgrywano pantomimy, inscenizowano parateatralne żywe obrazy, a jednym z najbardziej oklaskiwanych typów widowisk były jasełka. Przy różnorodności gatunków dramatycznych, nieobcej scenom profesjonalnym i amatorskim, zachowane programy

³¹ „Z Chyrowa”, z. 10 (1895), 34 (1902), z. 63 (1909). Zob. też: *Programy przedstawień teatralnych odegranych przez młodzież*, rkps A PPP 1172-III, nr 23, 24, 25, 51.

³² W. Chmura, *O chyrowskim*, dz. cyt., s. 114.

i relacje ze spektakli chyrowskich ujawniają też wielość form chyrowskich widowisk teatralnych.

Analiza zachowanych programów wskazuje, że sztuki pełnospektaklowe, wypełniające cały wieczór, pojawiały się na konwiktowej scenie stosunkowo rzadko, jednakże konsekwencja w organizowaniu takich przedstawień z okazji największej konwiktowej uroczystości – rektorskich imienin – skłania do stwierdzenia, że ceniono je najwyżej. Znacznie częściej praktykowano składanki kilku krótkich utworów dramatycznych, głównie komicznych³³. Dużą popularnością cieszyły się też przedstawienia krótkich utworów dramatycznych połączone z deklamacjami, śpiewami i występami orkiestrowymi. Drobiazgi dramatyczne pojawiały się także podczas wieczorków utrzymanych w tonacji humorystycznej oraz akademii deklamacyjno-muzycznych. Ta forma miała bardzo wiele wspólnych cech z typem przedstawień wypracowanym przez amatorskie sceny teatralne oraz teatry szkolne. Podczas nich prezentowano „składanki” drobiazgów dramatycznych, przedzielonych utworami orkiestrowymi, śpiewami – solowymi lub chóralnymi oraz deklamacjami³⁴.

Warto podkreślić, że obecność żywych obrazów na scenie chyrowskiej wiązała się z długą tradycją wykorzystywania tej formy przez teatr jezuicki. Żywe obrazy zyskały jeszcze w czasach poprzedzających otwarcie konwiktu chyrowskiego wielką popularność. Ich urządzaniem zajmowały się zarówno teatry zawodowe, jak i sceny nieprofesjonalne, a organizatorzy mieli do pomocy liczne poradniki³⁵. Źródła chyrowskie nie pozwalają jednoznacznie określić pierwowzorów żywych obrazów organizowanych na konwiktowej scenie, ale

³³ O popularności jednoaktówek w tym czasie zob.: M. Kowalska, *Dramatyczne wybory gatunkowe teatrów amatorskich drugiej połowy XIX w.*, w: *Gatunki dramatyczne a typy teatru*, red. S. Świątek, Łódź 1996, s. 28. Zob. też: J. Ciechowicz, *Teatr małych form*, w: *Teatr. Widowisko*, red. M. Fik, Warszawa 2000, s. 159.

³⁴ Zob.: M. Kowalska, *Dramatyczne wybory gatunkowe*, s. 28–29.

³⁵ Do najpopularniejszych należały: E.O. Roger [E. Ogonowski], *Teatr amatorski. Dzielko podręczne dla amatorów*, Poznań 1871; M. Zagórski, *Jak urządzać widowiska i obchody uroczyste w stowarzyszeniach polskich. Kilka wskazówek oraz wybór pantomin [!] i żywych obrazów z tekstem i bez tekstu do reprodukcji i naśladowania*, Poznań 1911; M. Gerson-Dąbrowska, *Obrazy żywe*, Warszawa 1920; C.K. Jankowski, *Teatr dla wszystkich: wskazówki organizacyjne i praktyczne*, Warszawa 1926.

jak wynika ze szkolnych *Sprawozdań*, opiekunów sceny szczególnie fascynowało malarstwo Artura Grottgera³⁶.

Badacze, zajmujący się repertuarem teatru jezuickiego do czasu kasaty zakonu, zazwyczaj przyjmowali metodę klasyfikacji sztuk według okazji wystawień lub obserwowali rozwój struktur poszczególnych gatunków³⁷. Te dobrze umotywowane zasady w wypadku galicyjskiego konwiktów zawodzą. Źródła dotyczące sceny chyrowskiej ujawniają bowiem bardzo liczne odstępstwa od reguły decorum, obejmującej związek okazji scenicznej z wyborem formy. Wykazują też brak konsekwencji w stosowaniu określeń gatunkowych. Wyraźne wahania w wyborze terminologii, troska opiekunów szkolnego teatru o jej użycie w drukach programowych, a jednocześnie zachowane teksty dramatów otwierają pole badań dla teoretyka literatury.

Jakkolwiek teatr w Chyrowie podtrzymywał tradycję okazjonalności jezuickiej sceny, zachwianiu uległ harmonijny układ w zakresie atmosfery emocjonalnej, stylistyki oraz hierarchii gatunków i tematów, łączący dotychczas okazję i spektakl. Wśród proponowanych spektatorom sztuk znaczną przewagę zdobyły komedie. Najwcześniejsze z zachowanych programów ujawniają, że konwiktory odegrali szereg popularnych w owym czasie w teatrach profesjonalnych i amatorskich komedijek, krotoczwil, fars i wodewili. Stopniowo na scenie pojawiały się też utwory dramatyczne, które do dnia dzisiejszego we wszystkich polskich teatrach zawodowych tworzą kanon repertuaru komediowego, w tym, jak przystało na szkołę o profilu klasycznym, dzieła antyczne.

Analiza programów dowodzi, że komedia, choć pod względem ilościowym dominowała, wśród chyrowskich twórców i publiczności nie zyskała pełnego uznania. W dziejach konwiktów nigdy nie zdarzyło się, aby podczas najważniejszego dla szkolnego teatru święta – rektorskich imienin – odegrano utwór komiczny. Można zatem przypuszczać, że spektakle w dniu imienin rektora, czyli przedstawienia

³⁶ XXXVIII–XXXIX *Sprawozdanie 1931/32–1932/33*, dz. cyt. O organizatorach żywych obrazów: profesjonalistach teatralnych, pisarzach, historykach sztuki, malarzach zob. M. Komza, *Żywe obrazy. Między sceną, obrazem i książką*, Wrocław 1995, s. 100–112.

³⁷ Zob. m.in. J. Okoń, *Dramat i teatr*, dz. cyt.; I. Kadulska, *Ze studiów nad dramatem*, dz. cyt.; tejsze, *Komedia w polskim teatrze jezuickim*, dz. cyt.; A. Krużyński, *W teatrach jezuickich*, dz. cyt.

galowe, określały preferencje tematyczne i nadawały ton całemu repertuarowi. I tak, wzorem okazała się tragedia lub dramat historyczny. Liczna reprezentacja sztuk Józefa Szujskiego w repertuarze teatru chyrowskiego, wystawianie ich w najbardziej prestiżowych dla szkoły momentach, świadczy o dużej aprobacie dla poglądów tego przedstawiciela gatunku, który głosił, że „celem dramaturga powinno być odsłanianie prawdy dziejowej i wierność historycznym faktom, dzięki czemu z dramatu wypływać będzie określona nauka”³⁸.

Oprócz pozytywistycznych dramatów historycznych czy dramatów popularno-ludowych, chyrowscy amatorzy podtrzymywali też tradycję wielkiej polskiej literatury romantycznej i odgrywali fragmenty dzieł polskich wieszczów³⁹. Jednakże analiza zachowanych programów skłania do zastanowienia się nad nieobecnością pewnych dzieł lub wybiórczym podejściem do innych. Konwiktorzy nie zobaczyli zatem ani Konrada wadzącego się z Bogiem, ani poszukującego Kordiana (z dramatu Słowackiego za każdym razem odgrywano tylko fragmenty aktu III)⁴⁰.

Interesujące, jak rzadko na chyrowskich afiszach pojawiały się utwory poświęcone życiu świętych. Wystawiano je głównie z okazji listopadowego święta patrona polskiej młodzieży i uroczystości Sodalicji Mariańskiej. Podstaw tekstowych szukano w dorobku uznanych dramaturgów lub inscenizowano sztuki twórców chyrowskich⁴¹. Warto jednak zwrócić uwagę, że w wielu przedstawieniach o tematyce historycznej pierwiastki religijne nierozzerwalnie łączyły się z patriotycznymi i kumulowały się w postaci świętego męczennika czy proroka. Wydaje się, że wymowę większości wystawianych

³⁸ J. Waligóra, *Dramat historyczny w epoce Młodej Polski*, Kraków 1993, s. 15–16.

³⁹ Badania Jerzego Waligóry wskazują na ciągłość pozytywistycznej „modelowej” postaci dramatu historycznego, który korzeniami sięga oświeceniowej tragedii narodowej, preromantycznej dramy i czasów romantyzmu. Zob.: J. Waligóra, *Dramat historyczny*, dz. cyt., s. 17.

⁴⁰ Rkps APP 2113, s. 315, 317; „Kwartalnik Chyrowski”, z. 79 (1913); „Przeгляд Chyrowski”, z. 148 (1930).

⁴¹ Dobór repertuaru o tematyce hagiograficznej nie był prosty, zważywszy liczbę tytułów, ukazujących się w czasopiśmie i w osobnych wydaniach. Dziełom twórców o ustalonej w historii literatury randze towarzyszyły sztuki pisane specjalnie dla teatru amatorskiego, o zdecydowanie niższej wartości artystycznej. Zob. *Dramat i teatr sakralny*, red. I. Sławińska, W. Kaczmarek, W. Sulisz, M.B. Stykova, Lublin 1988.

w Chyrowie tragedii i dramatów trafnie ujmują słowa Stefana Treugutta: „niezlomny bohater poprowadzi gromadę na triumf lub męczeństwo, mniejsza o to, czy na triumf czy na męczeńską klęskę, gdyż i w jednym i w drugim przypadku objawi się wola Boża”⁴².

W repertuarze konwiktów znalazły się zarówno sztuki członków Towarzystwa Jezusowego, jak i twórców wywodzących się spośród innych zgromadzeń zakonnych, czy osób świeckich. Świadczy to o dużych zmianach, jakie na przestrzeni lat zaszły w teatrze jezuickim. Wśród nazwisk dramaturgów pojawiających się w programach teatralnych trudno też dostrzec ograniczenia lub preferencje ze względu na narodowość autora, źródła ujawniają jednak, że kierownictwo konwiktowej sceny wyraźnie omijało większość literackich nowości modernistycznych. Obecność Wyspiańskiego w Chyrowie zainaugurowała dopiero inscenizacja z 1925 roku⁴³, mimo że w przeszłości uczniami placówki byli dwaj synowie poety⁴⁴.

Pomimo licznych i dobrze zachowanych chyrowski programów i afiszy, próba sporządzenia kalendarium występów konwiktowych napotyka na wiele trudności. Wynikają one nie tylko ze zdekompletowania zbioru, ale również z fragmentarycznego charakteru zawartych w nich informacji, np. niektóre są pozbawione dat rocznych a nawet dziennych. Dodatkowy kłopot sprawia obecność druków, które nie odzwierciedlają rzeczywistej aktywności sceny. Programy sporządzano przed spektaklem, a niektóre w ostatniej chwili zostały odwołane. Tak było w przypadku przygotowywanej na 6 marca 1905 roku inscenizacji *Wallasa*⁴⁵. W takich wypadkach z pomocą badaczowi przychodzą roczne *Sprawozdania* i *Kronika konwiktowa* – stały dział gazetki szkolnej. Dzięki nim możemy dziś potwierdzić 513 widowisk teatralnych, podczas których publiczność obejrzała inscenizację 758 utworów dramatycznych. Porównanie konwiktowego

⁴² S. Treugutt, *Księżę Niezlomny na murach Baru*, w: tegoż, *Geniusz wydziedziczony. Studia romantyczne i napoleońskie*, Warszawa 1993, s. 242–243. Zob. też: B. Oleksowicz, *Legenda Kościuszki. Narodziny*, Gdańsk 2000.

⁴³ Rkps APP 2113, s. 179; „Przegląd Chyrowski”, z. 124 (1925).

⁴⁴ Obaj opuścili Chyrów w marcu 1917 roku. Mieczysław był wtedy uczniem klasy VII, a Stanisław – V.

⁴⁵ Odwołano ją w ostatniej chwili, ale zachował się wydrukowany już program – źródło pomyłki autorów hasła: *Chyrów*, w: *Słownik polskich teatrów niezawodowych*, dz. cyt. Zob. też: Rkps APP 1172-III nr 70, 78; „Z Chyrowa”, z. 49 (1905).

repertuaru z repertuarami innych scen amatorskich oraz teatrów zawodowych pozwala odnaleźć bardzo liczne podobieństwa. Scena chyrowska zdecydowanie nie należała do awangardowych. Na afisz zazwyczaj wchodziły zwykle sztuki, które już doczekały się uznania ze strony publiczności scen zawodowych⁴⁶.

Jeszcze większe podobieństwa można stwierdzić, zestawiając repertuar konwiktowy z wyborami literatury dramatycznej dokonywanymi przez teatry amatorskie⁴⁷. W stosunku do sceny chyrowskiej najbliższe pod względem repertuaru, ale także okazji wystawienia wydają się być teatry amatorskie organizowane pod egidą stowarzyszeń chrześcijańskich⁴⁸. Zaskakuje jednak, jak niewiele wspólnego miał repertuar sceny konwiktowej z doбором utworów dokonywanym przez większość teatrów szkolnych⁴⁹. Spośród porównywanych z teatrem chyrowskim scen uczniowskich najwięcej podobieństw repertuarowych odnajdujemy w spisach sztuk wystawianych przez inne placówki prowadzone przez jezuitów⁵⁰.

W teatrze konwiktowym w Chyrowie grywali wyłącznie uczniowie⁵¹. Autorzy *Słownika polskich teatrów niezawodowych* wymienili

⁴⁶ Por.: L. Simon, *Bibliografia dramatu polskiego 1765–1939*, oprac. i red. E. Heise, T. Sivert, t. 1–3, Warszawa 1972; *Dzieje teatru polskiego*, red. T. Sivert, t. 3: *Teatr polski od 1863 roku do schyłku XIX wieku*, t. 4, cz.1: *Teatr polski w latach 1890–1918. Zabór austriacki i pruski*, t. 4, cz. 2: *Teatr polski w latach 1890–1918. Zabór rosyjski*, Warszawa 1982–1988; S. Marczak-Oborski, *Teatr w Polsce 1918–1939: wielkie ośrodki*, Warszawa 1984.

⁴⁷ Najwięcej informacji o repertuarze scen amatorskich w całej Polsce zamieszcza H.T. Jakubowski, *Amatorski ruch teatralny*, dz. cyt. Wiadomości o scenach lokalnych podają: *Słownik polskich teatrów niezawodowych*, red. E. Orzechowski, Seria I, t. 1: *Galicja do roku 1918*, cz. I: *Albigowa – Lwów*, Wrocław 1992, cz. II: *Ładyczyn – Żyżnomierz*, Wrocław 1993; *Szkice o polskim teatrze amatorskim*, red. S. Kaszyński, Łódź 1990.

⁴⁸ K. Olszewski, *W dwóch grodach przeciętych potokiem*, w: *Szkice o polskim teatrze amatorskim*, dz. cyt., s. 9–14. O pozycjach repertuarowych pojawiających się z inicjatywy towarzystw katolickich zob. też: A. Bielawska, *Amatorski ruch teatralny w Kielcach do 1914 roku*, Kielce 1996, s. 72–86; M. Kowalska, *Polski teatr amatorski w Łodzi w latach 1850–1918*, w: *Szkice o polskim teatrze amatorskim*, dz. cyt., s. 101–104, 115–116.

⁴⁹ H.T. Jakubowski, *Amatorski ruch teatralny*, dz. cyt., s. 97–101.

⁵⁰ *Das Kalksburger Schultheater*, dz. cyt., s. 38–41; R. Sędzin, *Teatr szkolny*, dz. cyt., s. 161.

⁵¹ Na scenie jezuickiego gimnazjum w Wilnie sporadycznie występowali także młodzi księża jezuiti. *Gimnazjum Ojców Jezuitów w Wilnie w latach 1922–1940 (monografia)*, dz. cyt., s. 170.

alfabetycznie nazwiska gimnazjalistów biorących udział w przedstawieniach szkolnego teatru do roku 1918. Analiza programów i informacji o obsadach spektakli zawartych w *Kronice konwiktu* (stałym dziale chyrowskiego pisemka) z lat następnych pozwoliłaby znacznie uzupełnić ten spis⁵².

Chyrowskie programy teatralne nie mogą być pomocne przy ustalaniu szczegółów inscenizacyjnych. W tej sytuacji badaczowi muszą wystarczyć uczniowskie relacje z przedstawień, niekiedy aspirujące do miana recenzji, i uwagi w postaci tekstu pobocznego na nielicznych zachowanych egzemplarzach reżyserskich sztuk. Mowa o 35 unikatowych egzemplarzach sztuk teatralnych, pochodzących z zaginionej Biblioteki Teatru oo. Jezuitów w Chyrowie⁵³. Warto w tym miejscu przypomnieć, że teatr konwiktowy posiadał własną biblioteczkę, gromadzącą odpisy i przeróbki sztuk scenicznych, przystosowanych specjalnie do miejscowej sceny. Każdy tytuł przechowywany był w ilości egzemplarzy równej liczbie osób potrzebnych do inscenizacji. Niestety, jedynie w kilku zeszytach widnieją naniesione poprawki, skreślenia i szkice sytuacyjne, które prawdopodobnie pojawiły się już w toku przygotowań do spektakli.

3. Dokumenty chyrowskich dzieł teatralnych

Wśród chyrowskich źródeł teatralnych zachowały się dwa typy archiwaliów stanowiących dokumentację zrealizowanych widowisk. Są to kronikarskie relacje i recenzje oraz fotografie. Tych ostatnich jest niestety niewiele. Wykonywano je po przedstawieniach, prezentujący się na nich młodzi wykonawcy ugrupowani zostali w żywe obrazy. Szczęśliwie zachowała się jedna z najwcześniejszych, przedstawiająca grupę aktorów w scenie z *Hermenegilda*, wystawionego w roku 1888. Wykonana przez specjalnie w tym celu sprowadzonego artystę fotografa z Sambora, oprawiona, zdobiła ścianę konwiktu⁵⁴.

⁵² Zob. też: *Chyrowiacy. Słownik biograficzny wychowanków Zakładu Naukowo-Wychowawczego OO. Jezuitów w Chyrowie, 1886–1939*, dz. cyt.

⁵³ Przechowywane są w dziale rękopisów Biblioteki Naukowej Księży Jezuitów w Krakowie.

⁵⁴ Fotografia znajduje się w zbiorach Archiwum Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego.

Kompletność egzemplarzy gazetek konwiktowych i zawarte w nich recenzje ze spektakli budzą zrozumiałe oczekiwania badacza teatru. Należy jednak pamiętać, że krytyka teatralna to wypadkowa pamięci i osobowości piszącego, jego motywacji oraz towarzyszących powstającej recenzji uwarunkowań i ograniczeń. Rzeczywiście, choć w uczniowskich wypowiedziach na temat widowisk odnajdujemy liczne szczegóły inscenizacyjne, są one bardziej zwierciadłem obyczajów i świadomości teatralnej, trybuną ideologiczną i amboną niż obiektywnym źródłem chyrowskich dokonań scenicznych. Adepici sztuki dziennikarskiej wyraźnie unikali negatywnych ocen pracy swych kolegów, a pochwały wyrażali posługując się ogólnikami. Recenzje dalekie były od rzetelnej krytyki teatralnej – prawdopodobnie nie z braku kompetencji, których dowodzi stosowane słownictwo. Warto jednak podkreślić, że gazетка uczniowska, nad którą opiekę, także merytoryczną, sprawował wyznaczony przez władze szkoły nauczyciel zakonny⁵⁵, choć czytana w konwikcie, w znacznej liczbie egzemplarzy rozsyłana była do prenumeratorów. Trafiała do rąk rodziców konwiktów i rozsianych po całym świecie absolwentów. Zapewne nikt z autorów nie chciał rozpowszechnić złych opinii o wykonawcach. Recenzje miały być raczej formą zachęty dla młodych miłośników sceny, a pozostałych zainteresować „wyidealizowanymi przykładami chrześcijańskiej odwagi i stałości”⁵⁶, zatem na ich podstawie nie sposób kształtować poglądu o artystycznej wartości chyrowskich inscenizacji. Owszem, recenzje chyrowskie pozostają świadectwem odbioru dzieł teatralnych i współtworzą pewien typ kultury.

Źródła do dziejów chyrowskiej sceny szkolnej, doskonale zachowane i nieobciążone brakiem wiarygodności, wymagają interpretacji. Mogą przemówić tylko dzięki szeroko zakrojonym badaniom porównawczym i komparatystycznym. Nadto, wszystkie konwiktowe źródła powinny być traktowane łącznie. Przykładowo, badacz usiłujący z jednostkowych dokumentów wnioskować o wykorzystaniu w przedstawieniach elementów muzycznych i tanecznych, skazany jest na porażkę. Nawet w tak szczególnym wypadku, gdy dysponujemy jednocześnie informacjami płynącymi z zachowanego tekstu-scenariusza, programu

⁵⁵ Redaktorem „Z Chyrowa”, „Kwartalnika Chyrowskiego”, a potem „Przeglądu Chyrowskiego” był ks. Teofil Bzowski SJ.

⁵⁶ „Z Chyrowa”, z. 18 (1897).

i recenzji, nie potrafimy dziś precyzyjnie ustalić, czy i w jakim zakresie muzyka i balet wzbogacały konkretną inscenizację. Np. program upamiętniający spektakl *Złotego kwiatu* – baśni scenicznej ks. Piotra Turbaka – w ogóle o nich nie wspomina. Recenzje wymieniają tylko jeden z tańców, milczą natomiast o muzyce towarzyszącej kolejnym odsłonom. Tymczasem z tekstu wynika, że autor planował zarówno dochodzące spoza sceny śpiewy chóralne i muzykę w wykonaniu minstrela, jak i ożywiający scenografię ptasie trele i rechot żab⁵⁷. Pytaniem otwartym pozostaje, czy weszły one w skład przedstawienia.

Postawa metodologiczna pracy ze źródłami powinna charakteryzować się sceptycyzmem, krytycyzmem i dystansem. Jakkolwiek w wypadku dokumentów chyrowskich zakładamy prawdziwość faktów bazowych, trzeba na nich dopiero zbudować rzetelną narrację historyczną.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- Bzowski T., *Konwikt chyrowski*, Wydawnictwo Chyrowskiego Koła Towarzystwa im. Piotra Skargi, Chyrów 1935.
- Garliński J., *Świat mojej pamięci*, Volumen, Warszawa 1992.
- Gerson-Dąbrowska M., *Obrazy żywe*, Związek Teatrów Ludowych, Warszawa 1920.
- Górska K., *Sprawozdanie z kursu teatru szkolnego w Krakowie*, „Teatr w Szkole” 1934, nr 2.
- Jankowski C.K., *Teatr dla wszystkich: wskazówki organizacyjne i praktyczne*, Księgarnia Polska, Warszawa 1926.
- 100 Jahre Kollegium Kalksburg. Festschrift 1956*, Kollegium Kalksburg, Wien 1956.
- Komarnicki L., *Czarodziejstwo teatru*, Związek Teatrów Ludowych, Warszawa 1926.
- Komarnicki L., *Teatr szkolny. Ogólne założenia. Z praktyki teatru szkolnego*, Gebethner i Wolff, Warszawa 1926.
- Korespondencyjny kurs teatralny*, w: *Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Lwowskiego*, [b.w.], Lwów 1930.

⁵⁷ *Złoty kwiat. (Baśń dramatyczna w 4 obrazach przez P. T.)*. Biblioteka Teatru Zakładu O.O. Jezuitów Chyrów, brak numeru sygnatury i numeru egzemplarza. W zbiorach Biblioteki Wydziału Filozoficznego Towarzystwa Jezusowego w Krakowie sygn. R-103; Rkps APP 2624, s. 11; „Przegląd Chyrowski”, z. 166 (1933), 173 (1935).

- Księga pamiątkowa pięćdziesięciolecia Konwiktów i Gimnazjum OO. Jezuitów w Chyrowie 1886–1936*, Konwikt w Chyrowie, Kraków 1936.
- „Kwartalnik Chyrowski”, z. 74–113 (1912–1922).
- Pamiętnik dwudziestopięcioletnia chyrowskiego konwiktów 1886–1911*, [b.w.], Chyrów 1911.
- Pamiętnik Chyrowski*, OO. Jezuitów, Kraków 1903.
- Program przedstawienia jubileuszowego na 50-lecie Konwiktów Chyrowskiego i 25-lecie Związku Byłych Chyrowiaków w dniu 20 września 1936*, rkps APPP 5002, k. 388.
- Programy przedstawień teatralnych odegranych przez młodzież w latach 1888–1924* [w Chyrowie], rkps APPP 1172-III, nr 1–195.
- Programy sztuk teatralnych, odegranych przez uczniów Konwiktów Chyrowskiego od 26 IX 1934 do 19 III 1936*, rkps APPP 2624, nr 3–57.
- Programy sztuk teatralnych, odegranych przez uczniów w latach 1923–1936* [w Chyrowie], rkps APPP 2113.
- Programy teatru szkolnego w Chyrowie z lat 1916–1928*, rkps APPP 2274, nr 109–141.
- Programy teatralne* [z Chyrowa], rkps APPP 2056.
- Złoty kwiat. (Baśń dramatyczna w 4 obrazach przez P. T.)*, rkps Biblioteki Wydziału Filozoficznego Towarzystwa Jezusowego w Krakowie, sygn. R-103.
- Program Zakładu naukowo-wychowawczego pod wezwaniem św. Józefa w Bąkowicach pod Chyrowem*, [b.w.], Przemyśl 1907, 1910.
- Program Zakładu naukowo-wychowawczego OO. Jezuitów pod wezwaniem św. Józefa w Bąkowicach pod Chyrowem*, [b.w.], Chyrów 1934, 1938.
- Program Zakładu naukowo-wychowawczego pod wezwaniem św. Józefa w Bąkowicach pod Chyrowem*, [b.w.], [Bąkowice] 1914.
- Program Zakładu wychowawczo-naukowego pod wezwaniem św. Józefa w Bąkowicach pod Chyrowem*, [b.w.], Przemyśl 1898.
- „Przegląd Chyrowski”, z. 114–196 (1923–1939).
- Przepisy uczniów VIII klasy Zakładu Wychowawczo-Naukowego Św. Józefa w Bąkowicach pod Chyrowem*, Nakł. OO. Jezuitów, Chyrów 1896.
- Ratio instituendae iuventutis in Convictu Chyrowiensi S.J.*, Bazylianie, Żółkiewia 1903.
- Roger E.O. [E. Ogonowski], *Teatr amatorski. Dziełko podręczne dla amatorów*, W kommissie M. Leitgebra, Poznań 1871.
- I Sprawozdanie Gimnazjum OO. Jezuitów w Bąkowicach pod Chyrowem za rok szkolny 1894*, Przemyśl 1894 – *XLV Sprawozdanie Dyrekcji Zakładu Naukowo-Wychowawczego OO. Jezuitów w Bąkowicach pod Chyrowem za rok szkolny 1938/39*, ZNW, Bąkowice 1939.
- Ustawy i przepisy Zakładu Wychowawczo-Naukowego Tow. Jez. w Chyrowie pod wezwaniem św. Józefa*, Nakł. OO. Jezuitów, Chyrów 1896, 1905, 1911, 1934, 1937.
- Warnecki J., *Najdłuższy mój monolog*, „Czytelnik”, Warszawa 1971.
- „Z Chyrowa”, z. 1–73 (1893–1911).

Zagórski M., *Jak urządzać widowiska i obchody uroczyste w stowarzyszeniach polskich: kilka wskazówek oraz wybór pantomin i żywych obrazów z tekstem i bez tekstu do reprodukcji i naśladowania*, Drukarnia i Księgarnia Św. Wojciecha, Poznań 1911.

Opracowania

- Bielawska A., *Amatorski ruch teatralny w Kielcach do 1914 roku*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Jana Kochanowskiego, Kielce 1996.
- Bzowski T., *Ojcowie i bracia Towarzystwa Jezusowego zmarli w polskich prowincjach od roku 1820*, Zakon Towarzystwa Jezusowego, Kraków 1932.
- Bzowski T., Drzymała K., *Wspomnienia naszych zmarłych 1820–1982*, t. 1–4, [b.w.], Kraków 1982.
- Chyrowiaczy. Słownik biograficzny wychowanków Zakładu Naukowo-Wychowawczego OO. Jezuitów w Chyrowie, 1886–1939*, oprac. L. Grzebień, J. Kochanowicz, J. Niemiec, WAM, Kraków 2000.
- Ciechowicz J., *Teatr małych form*, w: *Teatr. Widowisko*, red. M. Fik, Instytut Kultury, Warszawa 2000.
- Dramat i teatr sakralny*, red. I. Sławińska, W. Kaczmarek, W. Sulisz, M.B. Stykowa, Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1988.
- Dzieje teatru polskiego*, red. T. Sivert, t. 3: *Teatr polski od 1863 roku do schyłku XIX wieku*, t. 4, cz.1: *Teatr polski w latach 1890–1918. Zabór austriacki i pruski*, t. 4, cz. 2: *Teatr polski w latach 1890–1918. Zabór rosyjski*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1987–1988.
- Gimnazjum Ojców Jezuitów w Wilnie w latach 1922–1940 (monografia)*, red. R. Cybulski, Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej. Oddział, Bydgoszcz 2000.
- Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy (1564–1995)*, oprac. L. Grzebień z zespołem, WAM, Kraków 1996, s. 96–98.
- Jak badać teatr?*, red. M. Dębowski, Towarzystwo Naukowe „Socitas Vistulana”, Kraków 2003.
- Jakubowski H.J., *Amatorski ruch teatralny. Zarys historii do roku 1939*, Centralny Ośrodek Metodyki Upowszechniania Kultury, Warszawa 1975.
- Kadulska I., *Komedia w polskim teatrze jezuickim XVIII wieku*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1993.
- Kadulska I., *Ze studiów nad dramatem jezuickim wczesnego Oświecenia (1746–1765)*, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich – Wydawnictwo PAN, Wrocław 1974.
- Komza M., *Żywe obrazy. Między sceną, obrazem i książką*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1995.
- Korotaj W., *Wstęp*, do: *Dramat staropolski od początków do powstania Sceny Narodowej. Bibliografia*, t. 2: *Programy drukiem wydane do r. 1765*, cz. 1: *Programy teatru jezuickiego*, oprac. zespół pod kierunkiem W. Korotaja, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN, Wrocław 1976.

- Kowalska M., *Dramatyczne wybory gatunkowe teatrów amatorskich drugiej połowy XIX w.*, w: *Gatunki dramatyczne a typy teatru*, red. S. Świontek, Wydaw. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1996.
- Kruczyński A., *W teatrach jezuickich*, w: J. Lewański, *Dramat i teatr średnio-wieczna i renesansu w Polsce*, PWN, Warszawa 1981.
- Marczak-Oborski S., *Teatr w Polsce 1918–1939: wielkie ośrodki*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1984.
- Michalska I., Michalski G., *Wychowanie przez teatr szkolny w II Rzeczypospolitej*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna Towarzystwa Wiedzy Powszechnej, Warszawa 1994.
- Niemiec J., *Zakład Naukowo-Wychowawczy Ojców Jezuitów w Chyrowie 1886–1939*, Instytut Europejskich Studiów Społecznych, Rzeszów–Kraków 1998.
- Okoń J., *Dramat i teatr szkolny. Sceny jezuickie XVII wieku*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1970.
- Oleksowicz B., *Legenda Kościuszki. Narodziny*, Słowo/Obraz Terytoria, Gdańsk 2000.
- Raszewski Z., *Warszawski afisz dzienny. Teatr Narodowy i jego kontynuacje (1765–1915)*, „Pamiętnik Teatralny” 1987, z. 4.
- Simon L., *Bibliografia dramatu polskiego 1765–1939*, oprac. i red. E. Heise, T. Sivert, t. 1–2, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1972.
- Słownik biograficzny katolicyzmu społecznego w Polsce*, red. R. Bender, Tow. Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1991–1995.
- Słownik polskich teatrów niezawodowych*, red. E. Orzechowski, Seria I, t. 1: *Galicja do roku 1918*, cz. 1: *Albigowa – Łwów*, Wrocław 1992, cz. II: *Ładyczyn – Żyżnomierz*, Wiedza o Kulturze, Wrocław 1993.
- Słownik polskich teologów katolickich (1918–1981)*, red. H.E. Wyczawski, L. Grzebień, Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa 1981–1995.
- Szkice o polskim teatrze amatorskim*, red. S. Kaszyński, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1990.
- Treugutt S., *Książę Niezłomny na murach Baru*, w: tegoż, *Geniusz wydziedziczony. Studia romantyczne i napoleońskie*, red. M. Prussak, Wydawnictwo IBL, Warszawa 1993.
- Waligóra J., *Dramat historyczny w epoce Młodej Polski*, Universitas, Kraków 1993.

ADRES DO KORESPONDENCJI

Dr Małgorzata Puchowska
Akademia Pomorska w Słupsku
Wydział Nauk Społecznych
Instytut Pedagogiki i Pracy Socjalnej
Zakład Edukacji Wczesnej
mpuchowska@op.pl